

P. SZABÓ BÉLA

egyetemi tanár
DE, Állam- és Jogtudományi Kar,
Jogtörténeti Tanszék
szabo.bela@law.unideb.hu

HUNGARICA IN DER DISSERTATIONSSAMMLUNG
DES NÜRNBERGER
NATURFORSCHERS CHRISTOPH JACOB TREW
(1695–1769)
KATALOG 1582–1765

Zusammengestellt und eingeleitet von Ádám Hegyi
Budapest, 2019, 288 lap

Új lehetőségek, új munkamódszerek és régi adósságok. Annak ellenére, hogy néhány elhivatott kutató és kutatócsoport áldozatos munkája révén az elmúlt évtizedekben örvendetesen és jelentős mértékben megsokszorozódtak ismereteink a magyarországiak koraújkori külföldi egyetemjárásáról, korántsem mondhatjuk, hogy a több tudós nemzedék törekvéseit sokirányból (az egyetemi anyakönyvek nyomtatott kiadásainak, valamint kéziratainak *in loco* kiértékelése, az *album amicorum*ok bejegyzéseinek összegyűjtése, a korabeli levelezések átvizsgálása, a korabeli egyetemeken megvédett gyakorló vagy vizsgaelemként megszületett és kinyomtatott vitairatok katalógusainak bűvópattaként való fel-felbukkanása felől) összeszövődő szálak elvarrására a közeljövőben számíthatnánk. Hiszen újabb és újabb adat-építőkövek kerülnek felszínre és bizonyos, hogy soha sem mondhatjuk majd, hogy a gyűjtőmunka bevégeztetett. A 19. század első felétől meginduló matrikula-publikációk, az RMK III. alapkatalógusának megjelenése pionír-korszakához képest – a technikai fejlődésnek is köszönhetően – nagyságrendekkel több olyan adat áll ma rendelkezésére a téma – különböző tudományterületek felől közelítő – kutatóinak, amelyek a hagyományos közlési csatornákon válnak megismerhetővé, illetve nyilvános vagy nem eléggé publikus adattárakban halmozódnak. A dicséretesen eredményes és tovább folytatandó „adathalászat” mellett – amelynek az ismerttetendő kiadvány is kiváló példáját adja – a peregrináció történetének hazai kutatói

Beérkezett: 2020. 05. 15.
Közlésre elfogadva: 2020. 08. 15.
Copyright GERUNDIUM

előtt egyértelműen az a forrásokat és invenciót igénylő feladat áll, hogy a feltárt és feltárandó adatok integrálása irányába előrébb lépjen.¹ Ez koordinációt és együtt gondolkodást igényel, és reméljük, nem esik áldozatul semmiféle tudományos-kulturális „izolacionizmusnak”.

Hegyi Ádám az asztalon fekvő katalógussal a peregrináció kutatás azon ágára hívja fel ismét a figyelmet, amely az európai (különösen a német) egyetemeken a 17–18. században készült kisnyomtatványok segítségével hívásával kíván az anyakönyvi bejegyzéseken túli adatokat gyűjteni a Kárpát-medencéből induló *peregrinusok*ról: célja az, hogy egy teljesen intaktnak tekinthető gyűjteményben kimutassa azokat a tételeket, amelyek a *hungaricum*nak tekinthetők.

A kiválasztott könyvtár a levelezés útján egész Európával tudományos kapcsolatokat ápoló neves természetkutató és praktizáló nürnbergi orvos, Christoph Jacob Trew (1695–1769) gyűjteménye, amelyet az erlangeni Friedrich-Alexander-Universität könyvtárában egységként őriznek, és amely a 18. század egyik legnagyobb orvosi-természet-tudományos könyvgyűjteményének tekinthető.

Trew, a szenvedélyes gyűjtő kollekcijában 34 ezer könyv, 20 ezer levél és számos növényábrázolás található. Sajátos részét képezi a gyűjteménynek az a csaknem 15 ezer nyomtatvány is, amelyek a korabeli egyetemi „üzem” termékeiként láttak napvilágot. A múlt század végén lettek figyelmesek bajor kutatók arra, hogy a Trew-féle gyűjtemény a dél-kelet európai és azon belül a magyar kultúrtörténet számára is rejtegethet meglepetéseket.

A katalógus hazai feltárója, Hegyi Ádám bevezető tanulmányában (*Einleitende Studie*) röviden ismerteti Trew, valamint környezete és a magyar értelmiség képviselői közötti kapcsolatokra vonatkozó, az eddig napvilágra került bizonyítékokat és feltételezéseket, majd mintegy módszertani bevezetőként egyértelműsíti, hogy milyen szempontok szerint minősített egyes *dissertation*okat *hungaricum*nak. A modern módszertanokat követve szerzői-, nyelvi-, földrajzi- és tartalmi *hungarica* között különböztet, szerzői vonatkozásban a *Hungarus*-tudathoz kötve a nemzetiségi hovatartozáson túllépő besorolást, ugyanakkor minden az adott nyomtatványban szereplő magyarországi vonatkozást is szem előtt tart. Hegyi Ádám a csaknem 15 ezer iratot számláló gyűjtemény valamennyi nyomtatványát kézbe véve vizsgálta meg, hogy a vitairaton feltüntetett *praeses, respondens*, vagy a füzetben megszólított mecénás, illetve a „válaszoló” üdvözlőverssel köszöntő személy köthető-e valamilyen módon a Kárpát-medencéhez. Ezen fáradságos, ugyanakkor akribis munkamódszerrel kívánta bővíteni az ismert *hungarica*-vitairatok virtuális katalógusát, valamint szolgálni esetleges további hatástörténeti kutatásokat.

¹ Hasonló irányba buzdít legutóbb Szabó András is. Vö. SZABÓ András, „A kora újkori magyar és erdélyi peregrináció kutatásának lehetőségei és korlátai”, in *Peregrináció és erudíció: Tanulmányok Tonk Sándor tiszteletére*, szerk. BOGDÁNDI Zsolt és LUPESCU MAKÓ Mária, (Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2020), 415–422.

Mielőtt eredményeit összefoglalná, Hegyi Ádám hasznos információkkal szolgál a koraijkori egyetemi vitatkozások világát kevésbé ismerő olvasó számára mindazon nehézségekről és lehetőségekről, amelyek ezen irodalmi műfaj kutatása kapcsán az utóbbi évtizedekben felmerültek: rövid kutatástörténeti fejtegetések összekapcsolva a vitairatok jelentőségének taglalásával és a vonatkozó kutatások lehetséges irányjaival, a *dissertatiók* és *disputatiók* műfaji elhatárolásának, a *disputatiók* osztályozásának kérdése és az „örökzöld vitatéma”, a szerzőség problémája említődnek meg a rövid áttekintésben. Bár a recenzens a felvilágosodás előtti *dissertatiók* szerzőségének kérdésében a Hegyi Ádám által is említett *communis opiniót* (a *praeses* a szerző) – legalábbis a korabeli jogi vitatkozások tekintetében – túlságosan leegyszerűsítettnek tartja, de csak üdvözölni tudja ezt az összefoglalót, amely a kurrens irodalomra is felhívja az olvasó figyelmét.

Trew *dissertatio*-kollekciójában, amelynek füzeteit a nürnbergi orvos valószínűleg az általa kiadott *Comercium litterarium ad rei medicae et scientiae naturalis incrementum* című folyóiratában recenzálandó munkákként vette számításba, illetve kisebb részben ajándékként kapott, Hegyi Ádám 419 *hungarica*-iratot (köztük 9 duplumot) azonosított kutatásai eredményeként. A gyűjtemény és az abban fellelhető *hungarica* elsősorban orvosi és természettudományi jellegűek, de vannak benne a korabeli filozófiai fakultásokon megvédett *theses* is. Teológiai és jogi munkák csak elvéve fordulnak elő (mindössze egy magyarországi vonatkozású teológiai karon megvédett munka és egy jogtudományhoz köthető munka² bukkan fel). A 419 iromány között 36 olyan *disputatiós*-meghívó is található, amelyeket eddig a kutatás csak ritkán vett számba, de amelyek szintén fontos információt tartalmazhatnak egy-egy peregrinus egyetemi pályafutásáról. Hegyi Ádám arra is felhívja a figyelmet, hogy a *dissertatio*-gyűjteményben elsősorban a Trew lakhelye közelében működő altdorfi és erlangeni egyetemről származó nyomtatványok vannak többségben, de kisebb-nagyobb számban a Német-Római Szent Birodalom szinte valamennyi egyeteme képviselve van a kollekcióban, sőt külföldi oktatási intézményeken megvédett vitairatok is jelentős számban megjelennek benne. A *hungarica* között a német intézményekről származók mellett svájci, cseh és németalföldi, illetve bécsi dolgozatok tűnnek fel, mindösszesen 21 egyetemről. A legtöbb ilyen nyomtatvány hallei, jénai és wittenbergi provenienciájú. Hegyi a katalógus révén feltárt adatok jelentőségét abban látja, hogy általuk jelentősen pontosabb képet kaphatunk *peregrinusaink* egyetemi tanulmányiról. Ezen állítását példákkal is plasztikusá teszi, de természetesen a katalógus hatástörténeti szempontú kiaknázása a tárgyalt publikáció keretében még nem történhet meg. Az alapok azonban tálcán kínáltnak.

A Trew-gyűjtemény feltárásának elsődleges nyereségeként könyvelhető el, hogy a katalógusba bekerülhetett nyolc olyan nyomtatvány, amely eddig ismeretlen volt, illetve vagy a német vagy a magyar könyvészetek nem regisztráltak: ezek közül három a 16.,

² A későbbi bécsi jogászprofesszor és magyarországi levéltárvezető Georgius Rudolphus Ribicz patikusok kiváltságairól szóló munkája. (Nr. 279.) Emellett egy filozófiai karon megvédett *politikai disputatio* (Nr. 51.), illetve egy joghallgató filozófiai vitatkozása (Nr. 244.) tűnik fel.

egy a 17., míg újabb négy a 18. századból származik, s többségükben orvosi tanulmányokhoz kapcsolódnak.

A könyvtörténeti igényesség és pontosság mutatkozik meg abban, hogy a nemzetközi standardoknak megfelelően a katalógus feltünteti az egyes füzetek különböző okokból készült és különböző modifikációkban megnyilvánuló nyomdai variációit is. Mintegy 30 nyomtatványnál mutathatók ki eltérő címlapok, impresszumok vagy az egyik változathoz hiányzó ajánlások, illetve köszöntőversek. Ez utóbbiakhoz, az egyes *dissertatio-disputatio* nyomtatványokban fellelhető ún. para-szövegekhez köthető a vitairat-kutatás egyik fontos legújabb irányzata. Ezt követve Hegyi Ádám különös hangsúlyt fektet a katalógusban azon személyek feltüntetésére, akik az egyes nyomtatványokban az ajánlások célszemélyeként (*dedicatio, epistula*), vagy a *respondens* köszöntő üdvözlőversek (*carmen*) szerzőiként tűnnek fel. A geográfiai vagy szakmai alapon alakuló, vagy azoknak éppen ellentmondó kapcsolati hálók feltárásának lehetősége mellett ezeknek az adatoknak (különösen az üdvözlő hallgatótársak esetében) elsősorban abban a tekintetben láthatjuk jelentőségét, hogy mivel a versírók sokszor származási helyüket és szakjukat is feltüntetik a versek alatt, az innen nyert információk jelentős mértékben segíthetik az egyes *peregrinus*ok által folytatott tanulmányok konkretizálását, különösen olyan matrikulák adatait kiegészítve, amelyek annak idején nem tüntették fel beiratkozáskor a hallgató által választott kart. Különösen fontos lehet ez például Wittenberg vagy Jéna esetében, de más intézmények vonatkozásában is. Az ilyen adatok integrálása a matrikula-kiadásokba nagyban növelné a jelenlegi adattárak informatív értékét. Különös csemege, ha az üdvözlőversek között magyar nyelvűek bukkanak fel. A kötet szerkesztője öt ilyen, eddig részben ismeretlen költeményt azonosított be. Ezen túl is jelentős mértékben megnövelheti a *hungarica*-adatok mennyiségét azon *peregrinus*aink regisztrálása is, akik üdvözlő soraikkal nem honfitársukat, hanem egyetemi professzoraikat vagy máshonnan származó diáktársaikat köszöntötték.

Bevezetője végén – két vonatkozásban – azokra a nyomtatványokra hívja fel a figyelmet a szerkesztő, amelyek „tartalmi” *hungaricának* tekinthetők. Az egyik csoportot a már korábban is említett meghívó-nyomtatványok (36 eddig ismeretlen *item*) jelentik, amelyek egy-egy *peregrinus* fokozatszerzési folyamatának ünnepélyes alkalmaira szólnak, és többször a jelölt életrajzi adatait is megismerhetővé teszik. A másik csoportot pedig azok a munkák képezik, amelyek a *morbus Hungaricus*-szal foglalkoztak nemzedékeken keresztül a különböző korai újkori egyetemeken.

Az adattár használatát megkönnyítendő az érdeklődők részletes információt kapnak az egyes katalógus-tételek felépítéséről. A „lehetőleg minél több használható adat” elvéből kiindulva a szokásosnak tekinthető *dissertatio*-címléírásokon (cím, *preses, respondens*, tudományos szak, kar, védés pontos dátuma, nyomdász, kiadás helye és éve) túllépve adatokat találhatunk a hallgató támogatóiról, akikhez ajánlást intéztek, vagy akiknek köszönetet mondtak, illetve mind azokról, akik üdvözlő verssel tisztelték meg a *respondens*t. Az említett adatokon túl a „megjegyzések” rovat utal még a szokásos isteni segítséget kérő formulára, a variációkra, a nyomtatvány kötésére, a füzet néhai *possessoraira*, a dol-

gozatnak az esetleges gyűjteményes köteten belüli sorozatszámára és a tételt már feltüntető könyvészeti adatbázisokra, illetve a Trew-gyűjteményen belüli lelőhelyére.

A tanár szerzőségének vélelméből kiindulva a katalógus tételeit a vitatkozások *praeseseinek* vezetéknevei szerint állítja sorba a szerkesztő, amennyiben a tanár neve fel van tüntetve. Utóbbi hiányában a *respondens* vezetékneve az irányadó.

A katalógust személynévmutató, valamint nyomtatási hely-, illetve nyomdász/kiadói mutató teszi használhatóbbá.

A Hegyi Ádámtól megszokott gondossággal összeállított, nemes kiállítású kötettel kapcsolatban csak annyi – korántsem érdemi – kritikai megjegyzést tehetünk, hogy némely esetben a magyarországi származású szereplők keresztneveit magyaros formában, máskor latin alakban alkalmazza. A különbség okára nem találtunk utalást. Bár a katalógusban feltűnő *peregrinusok* modern hazai matrikula-kivonatokban való nyomon követése nevük alapján természetesen nem okozhat gondot, mégis a forrástípusok közötti integrációt megkönnyítette volna, ha utalás történik az adott személyeknek ezen vándordíák-adattárakban való feltalálhatóságára is.